

Андраш ЗОЛТАН

ЧОМУ WITEBSK, А НЕ *WICIEBSK, АБО ЧОМУ НАЗИВАЮТЬ ПОЛЯКИ БІЛОРУСЬКІ МІСТА ПО- УКРАЇНСЬКИ?

У статті звертається увага на обставину, що багато географічних назв Білорусі в польській мові передаються формами, які за своїм звучанням ближчі до українських назв цих об'єктів, ніж до білоруських відповідників. Причину цього явища автор бачить у першочергово українському (галицькому) походженні руської мови Великого князівства Литовського та існуванні особливої нормативної чи зразкової вимови цієї мовою на всьому просторі ВКЛ, яка за традицією зберегла особливості української вимови також у період, коли діалектна основа канцелярської мови ВКЛ у цілому перемістилася вже на північ, на білоруські землі в області Вільни.

Ключові слова: ономастика, Велике князівство Литовське, польська мова, руська мова, українська мова, білоруська мова, мовні контакти.

Загальновідомо, що білоруська столиця офіційно по-білоруськи називається українською завдяки своїй формі за походженням *Мінск* (< *М'ньскъ*; власне білоруська форма цієї географічної назви звучить *Менск* і вживається в наш час у деяких емігрантських і/чи опозиційних виданнях).¹ Якщо вже більшість білорусів називають столицю своєї держави по-українськи, то в цьому випадку нема нічого дивного в тому, що і в польську мову цей топонім був запозичений в українській поголосці як *Mińsk*. (Цікаво, що в польському топонімі *Mińsk [Mazowiecki]*, сучасна форма з *-i*-історично замінила ранішу форму *Mieńsko*).²

Але виявляється, що поляки запозичили назви білоруських міст

---

¹ Пор., напр., журнали *Arche – Пачатак і Беларускі Гістарычны Агляд*, які, судячи по їх титульним сторінкам, виходять не в Мінску, а в Менске. У міжвоєнний період форма *Менск* у білоруській мові офіційно використовувалась, формою *Мінск* вона була замінена рішенням Верховної Ради БССР від 29 липня 1939 р. Про зміну назви міста «Менск» на «Мінск» (<http://www.newsby.org/news/2008/07/29/text10043.htm> – 09.09.2010).

² Назва польського міста було утворено на основі назви ріки *Mienia* (Rymut 1980: 152–153, Malec 2003: 160), етимологічно тотожного давньоруському *М'нь*, откуда *М'ньскъ* (Фасмер 2: 625).

в українській формі не лише в таких випадках, як *Mińsk*, тобто коли фонетичний вигляд назви був українізований вже в білоруській мові, але й в численних випадках надавали перевагу при запозиченні в польську мову українським формам білоруських географічних назв і тоді, коли білоруські форми досить чітко відрізнялися від українських. При цьому, звичайно, з боку польської фонологічної системи не виникають ніякі труднощі з білоруським звучанням назви. Так, напр., білоруське *Viciebsk* у польській мові успішно могло б передаватися як **Wiciebsk*, але такої форми в польській письмовій традиції нема. Якраз навпаки, в найперших латино- та польськомовних версіях білорусько-литовських літописів ми зустрічаємо тільки форми, які передають тверде *t*: *Vitebsk*, *Wythewsko*, *Vitepska ziemia*, *viteblanie*.³ Якщо в польських відповідниках білоруських географічних назв білоруське *ц'* чи російське *т'* передається польським *ć*, то ми маємо справу перш за все з поморфемним перекладом зрозумілих з точки зору етимології інших слов'янських назв, як, напр., білор. *Амсьціслаў/Мсьціслаў*, рос. *Мстиславль* > польськ. *Mściślaw*, пор. укр. *Мстиславль*. Зрозуміла для носіїв близкоспорідненої польської мови структура білоруської назви могла перешкоджати відображенню білоруського акання в польських відповідниках типу *Mohylew* (раніше також *Mohylow*)⁴ : *Magilëw*, хоча, як видно, з білоруських фонетичних особливостей ігнорується тільки акання, а спільне з українською мовою *у* не «переводиться» в польське *g*, а передається запозиченою з сусідніх мов (чеської, німецької, «руської») фонемою *h*. Тобто поляки з білоруською назвою *Magilëw* справилися так само, як з українським *Могилів*(-Подільський), диференціація двох назв (суч. польськ. *Mohylew* у Белорусі і *Mohylów* на Україні) відбулася пізніше. Однак, у випадку таких відповідників, як, напр. *Ашмяны: Oszmiany* (пор. укр. *Ошмяни*), *Полац(а)к : Połock* (пор. укр. *Полоцьк*), етимологія не могла зіграти ніякої ролі, оскільки в основу цих назв лягли не слов'янські, а перш за все балтійські корені, які до часу початку інтенсивних польсько-білоруських мовних контактів після Кревської унії 1385 р. не були вже зрозумілі ні для поляків, ні для білорусів.

Так, на основі небагаточисленних, але важливих та відомих топонімів Білорусі складається враження, що в мову сусідніх з білорусами поляків назви цих великих географічних об'єктів були запозичені не прямо з білоруських говорів, а з мов, норми вимови яких були ближчі до норм української мови, ніж до норм вимови у

---

³ См. ПСРЛ 35 (згідно покажчика).

⁴ См. ПСРЛ 35 (згідно покажчика).

білоруській мові.

«Українізацію» білоруських топонімів при запозиченні їх у польську мову можна тлумачити по-різному. Вимову *ѣ* > *і* та відсутність акання можна було б пояснювати впливом церковнослов'янської мови української редакції, але це б суперечило переважно світським за характером польсько-східнослов'янським контактам. Гадаю, що для цього явища можна знайти і більш природні тлумачення, які добре вписуються в загальну картину розвитку канцелярської мови ВкЛ, у свій час описану Хр. Стангом та В. Курашкевичом, і зберігаючу свою актуальність також за думкою В. М. Мойсієнко.⁵ Відповідно цій концепції, традиції канцелярської мови ВкЛ беруть свій початок із краківської «руської», тобто галицької канцелярії Казимира Великого, яка з'явилася при польському королівському дворі після приєднання Галичини (1349 р.) і яку успадкував пізніше Владислав Ягеллон.

Виріши на основі цієї, першочергово галицької, тобто староукраїнської за своїми діалектними рисами канцелярської мови, «руська мова», як відомо, не була селянською діалектною мовою, а являла собою світську літературну мову,⁶ яка культивувалася в «руському» середовищі, тобто серед української та білоруської знаті ВкЛ. Маємо всі підстави припускати, що, крім орфографічних, граматичних та лексичних норм, ця мова протиставлялася церковнослов'янській мові та українському і/чи білоруському мовленню навіть за своїми нормами вимови, які утворилися, очевидно, ще в початковий період розвитку цієї мови, коли в ній переважали українські риси.

Поскільки «руська мова» і в своєму зрілому періоді була компромісною українсько-білоруською літературною мовою, можна гадати, що вона не приймала білоруське акання або дзекання не лише в орфографічну, а й у фонетичну систему.

Незначна кількість помилок, викликана аканням у документах центральних органів ВкЛ, дозволяє думати, що не акали не тільки краківські писарі-галичани, а й також і віленські писарі-білоруси. В основі написання слова *Витебскъ*, ми, звичайно, нічого не можемо сказати про якість *т* у цій назві, але польська фдорма *Witebsk*, яка існує із самого початку польської писемної традиції при повній відсутності форм типу **Wiciebsk*, серйозно наводить думку про те,

---

⁵ Stang 1935: 50–51, Kuraszkiewicz 1937; пор. Мойсієнко 2007: 47. Іншу точку зору представляє Г. П. Півторак (2005). Останній фундаментальний огляд поглядів на історію та характер «руської мови» ВкЛ див.: Мякишев 2008: 9–40.

⁶ Пор. Успенский 2002: 388–404.

що поляки повинні були чути цю назву з твердим *t* від своїх «руськомовних» литовських партнерів саме як норму, а не як випадковий особистий варіант вимови.

Список використаної літератури:

Мойсиенко В. М. Этноязыковая принадлежность «русской мовы» во времена Великого княжества Литовского и Речи Посполитой. // Славяноведение. – 2007. – № 5. С. 45–64.

Мякишев Владимир. Язык Литовского статута 1588 г. Kraków: Lexis, 2008.

Півторак Г. П. Державна мова у Великому князівстві Литовському і проблема розмежування українських та білоруських пам'яток // Мовознавство. – 2005. – № 3–4. – С. 80–84.

ПСРЛ 35 – Полное собрание русских летописей. Т. XXXV. Летописи белорусско-литовские. Москва: Наука, 1980.

Успенский Б. А. История русского литературного языка (XI–XVII вв.). Изд. 3-е, испр. и доп. Москва: Аспект Пресс, 2002.

Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. /Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. Т. I–IV. М.: Прогресс, 1964–1973.

Kuraszkiewicz W. [Рец. на кн.: Станг 1935] – «Rocznik Slawistyczny», t. XIII. Kraków, 1937, s. 39–58.

Malec Maria. Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski. Warszawa: PWN, 2003.

Rymut Kazimierz. Nazwy miast Polski. Wrocław etc.: Ossolineum, 1980.

Stang Chr. S. Die westrussische Kanzleisprache des Großfürstentums Litauen. Oslo, 1935.

Андраш Золтан

Почему Witebsk, а не *Wiciebsk, или почему называют поляки белорусские города по-украински?

В статье обращается внимание на обстоятельство, что многие географические названия Белоруссии в польском языке передаются формами, которые по своему звучанию ближе к украинским названиям данных объектов, чем к соответствующим белорусским. Причину этого явления автор видит в первоначально украинском (галицком) происхождении руської мови Великого княжества Литовского и существования особого нормативного или образцового произношения этого языка на всем пространстве ВКЛ, которое по традиции сохранило украинские особенности произношения также в период, когда диалектная основа канцелярского языка ВКЛ в целом переместилась уже на север, на белорусские земли в области Вильны.

Ключевые слова: ономастика, Великое княжество Литовское, польский язык, руська мова, украинский язык, белорусский язык, языковые контакты.

András Zoltán

Why do we say Witebsk but not Wiciebsk, or why do the Polish use Ukrainian names for Byelorussian cities?

The paper points out that numerous Byelorussian geographical names in Polish are expressed by such lexical forms which according to their pronunciation are closer to the Ukrainian name of the given object than to its Byelorussian name. The author considers that the cause of this lies in the initial Ukrainian (Galician) origin of the Ruthenian language of the Grand Duchy of Lithuania and in the existence of a special normative or exemplary pronunciation of this language on the territory of the whole Grand Duchy. The Grand Duchy of Lithuania preserved the traditions connected with the peculiarities of Ukrainian pronunciation also in the period when the dialectical base of the official language inside the Grand Duchy already moved to the north, towards Byelorussian lands, the area of Vilna.

Key words: *onomastics, Grand Duchy of Lithuania, the Polish language, the Ruthenian language, the Ukrainian language, the Byelorussian language, language contacts.*